

Vinicije B. Lupis

Područni centar Dubrovnik
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

19. 4. 2012.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

O pokaznici napuljskog zlatara Marcantonia Napolitana na otoku Šipanu

Ključne riječi: pokaznica, Šipan, sv. Stjepan, Marcantonio Napolitano, plamteće srce
Keywords: monstrance, Šipan, St Stephen, Marcantonio Napolitano, burning heart

Autor u ovom radu obrađuje srebrnu pokaznicu iz župne crkve sv. Stjepana prvomučenika u Luci Šipanskoj, kvalitetan primjer napuljskog baroknog zlatarstva. Na temelju utisnutog zlatarskog žiga pripisuje je napuljskom zlataru Marcantoniju Napolitanu, inače poznatom po izradbi baze biste sv. Nikole u Bariju i srebrnine za katedralu u gradu Acerenza. Šipansku pokaznicu na temelju poznavanja zlatareva opusa i likovnih kretanja napuljskog zlatarstva autor datira u posljednja dva desetljeća 18. stoljeća. Pokaznica pripada posebnoj podskupini napuljskih pokaznica s mikroskulpturom dvaju uzviitanih anđela koji pridržavaju plamteće srce. Taj tip pokaznice bio je omiljen na talijanskom jugu i njegova izrada se protezala od sredine 18. do gotovo kraja 19. stoljeća. Pokaznica s otoka Šipana osobito je vrijedna, jer spada u skupinu rijetkih atribuiranih pokaznica s imenom poznatih napuljskih zlatara, a njezinim prepoznavanjem olakšao se proces atribuiranja dosad poznatih pokaznica na talijanskom jugu, prije svega na području talijanske pokrajine Apulije.

Talijanski jug tijekom 17. i 18. stoljeća imao je iznimno važnu ulogu u razvoju dubrovačkog zlatarstva, a već se dosad pisalo o primjerima napuljskog baroknog zlatarstva s područja Dubrovačke Republike, kao i njegovim likovnim utjecajima.¹ Prije svega to je bilo prepoznato u radu dubrovačkog zlatara Miha Gleđevića, kada je izradio gornji dio barokne pokaznice kvalitetno kopirajući napuljski predložak za dubrovački dominikanski samostan, a tog skupini pripadaju pokaznice iz franjevačkih samostana u Kuni i Podgorju iznad Orebića, svetišta Gospe od Milosrđa i župne crkve u Janjini (sl. 1). Predložak za tu skupinu bila je pokaznica iz samostana Sigurate, koju je darovala 13. XII. 1744. Bratovština kovača, kako se čita na urezanom natpisu.² Čest je bio i import srebrnih upotrebnih predmeta iz Napulja, čiji se primjerci čuvaju u Kneževu dvoru u Dubrovniku.³ Na osnovi komparativnih primjera ta pokaznica mogla bi se dovesti u vezu s napuljskim zlatarom Cristoforom Mellinom i njegovom pokazni-

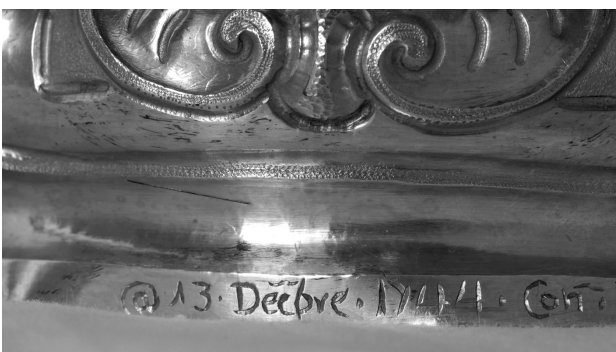
com iz 1742. iz crkve San Giovanni Battista u Motta Montecorvino (sl. 2). Skupina pokaznica s *puttom* uzdignutih ruku – mikroskulpturom na nodusu, brojna je, a veoma bliski primjeri dubrovačkom iz samostana Sigurate nalaze se u crkvi Santa Maria Assunta u Biccari i riznici katedrale u Troi. Ti likovni utjecaji imali su svoju osnovu u intenzivnim gospodarskim i političkim vezama talijanskog juga i malene Republike.

Tema ovog priloga vrijedna je srebrna pokaznica iz župne crkve sv. Stjepana prvomučenika u Luci Šipanskoj (sl. 3). Ta pokaznica pripada drugom tipu baroknih pokaznica s mikroskulpturom, iznimno omiljenom u napuljskom baroknom zlatarstvu. Pokaznica visine 54,4 cm i širine baze 13,1 cm i zračišta 24,1 cm izrađena je od iskucanog srebra s primjenom emajla i pripada vrijednom primjeru napuljskog zlatarstva u dubrovačkom kraju. Napuljsko zlatarstvo pripada iznimno dinamičnoj dionici talijanskog zlatarstva, a pokaznice su bile upravo ona kategorija zlatarskih um-

1. Napuljski zlatar, pokaznica iz samostana Sigurata u Dubrovniku (foto: B. Gjukić) / Neapolitan master, monstrance from the Sigurata monastery in Dubrovnik (photo: B. Gjukić)

1a. Napuljski zlatar, donacijski natpis Bratovštine kovača 13. XII. 1744 na bazi pokaznice iz Samostana Sigurata u Dubrovniku (foto: B. Gjukić) / Neapolitan goldsmith, donation inscription of the Confraternity of blacksmiths dated 13th December 1744 on monstrance base from the Sigurata monastery in Dubrovnik (photo: B. Gjukić)

2. Cristoforo Mellino, pokaznica, 1742., Motta Montecorvino, crkva San Giovanni Battista / Cristoforo Mellino, monstrance, 1742, Motta Montecorvino, Church of San Giovanni Battista

jetnina na kojima je barok iskazao svu svoju dinamiku. U prvoj polovici 18. stoljeća intenzivan je utjecaj francuskog zlatarstva – tzv. stila *rocaille* za vrijeme Luja XV. Zlatarstvo u Napulju odlikuje dinamizam i širina likovnih motiva.⁴ U razvoju zrakastih pokaznica iskazuje se nazočnost kartuša i fitomorfnih motiva euharistijske simbolike. Baza je često ukrašena kontrapostiranim volutama i izražene je piramidalne strukture. Nodus je najčešće oblikovan u obliku mikroskulpture postavljene na zemaljskoj kugli, fluidne forme, koja nosi *techu* sa stiliziranim sunčevim zrakama raznih formi i dimenzija. Unutar skupine zrakastih pokaznica

posebnu podskupinu tvore pokaznice s parom anđela koji nose plamteće srce, iznimnog dinamizma pokreta i dinamike, stvarajući stanovitu turbulenciju zraka, zamišljenog vjetra, koji vitla anđeoskim haljinama. Ta likovna tema imala je velikog likovnog uspjeha, i zaokupljala je likovnu pažnju napuljskih zlatara sve od polovice 18. do duboko u 19. stoljeće.⁵

Upravo taj tip pokaznice uzeli su autori B. Montevecchi i S. Casco Rocca za primjer baroknih zrakastih pokaznica (tal. *ostensorio raggiato*, fr. *ostensor rayonnant*, *ostensor* – *soleil*; njem. *Sonnenmonstranz*, *Strahlenmonstranz*; engl. *Radiating monstrance*; šp. *Custodia radiante*) u svom priručniku⁶ (sl. 4).

Šipanska pokaznica pripada skupini napuljskih pokaznica s anđelima koji pridržavaju plamteće Srce Isusovo, kao simbol Kristove ljubavi i žrtve. Pobožnost prema Srcu Isusovu službeno je kanonizirana misom i oficijem od 1765., kao i duhovnim razmatranjem mističarke Margarete Alacoque iz 1673. godine. Motiv plamtećeg Srca Isusova kao samostalni simbol snažno će se razmahati u baroknoj ikonografiji počevši od druge četvrtine 18. stoljeća.⁷ Na okrugloj stupnjevanoj bazi s jednostavnom kimacijom bočno se nalaze kontrapostirane kartuše, a u međuprostorima nalaze se medaljoni, iznad koji se uzdiže međuprsten s školjkastim ukrasom nad kojim je gravirana kugla sa simbolima Sunca i Mjeseca. Na kugli je pričvršćena mikroskulptura dvaju anđela u dinamičnom pokretu koji pridržavaju plamteće srce iz kojeg se uzdiže zrakasta *theca*, ovjenčana vijencem fino stilizirane vinove loze sa zelenim emajlom, a na akroteriju je iskucan snop euharistijskog simbola – pšenično klasje. Kvalitetno izvedena šipanska pokaznica na rubu baze ima utisnut zlatarski žig MN. Po utisnutom žigu utvrdilo se kako se radi o napuljskom zlataru Marcantonio Napolitanu, o kojemu arhivski podatci sežu od 1773. do 1803. (sl. 5, 6). Od njegovih zlatarskih radova do sada je poznata baza biste sv. Nikole iz 1792. godine, sedam srebrnih svijećnjaka iz 1773. za katedralu u Acerenzu i jedan srebrni lavor izrađen za biskupa Francesca Zunica (1776.–1796.).⁸ Svakako, likovnom analizom baze biste sv. Nikole vidljive su određene sličnosti oblikovanja omekšanih kartuša i vitica koje su vidljive na šipanskoj pokaznici.

Postoji cijeli niz pokaznica tog tipa sačuvanih po crkvenim riznicama talijanskog juga: Biccari – crkva Santa Maria Assunta iz 1761.; Casteluccio Valmaggiore – crkva San Giovanni Battista, 1766.; Lucera – crkva Carmine, 1768.; Lucera – Museo Diocesano; zlatar (?) Filippo Cavaliere, Casalnuovo Monterotario – crkva San Pietro e San Nicola di Bari, 1780.; Pietramontecorvino – opatska crkva, 1781.; San Marco la Catola – crkva San Nicola di Bari, 1782.; Castelnuovo della Daunia – crkva Santa Maria della Murgia, 1787.; Lucera – Museo Diocesano; zlatar NC, San Marco la Catola – crkva San Nicolo di Bari, 1801.; Casalvecchio di Puglia – crkva San Pietro e Paolo, 1803.; zlatar PS, Lucera

3. Pokaznica Marcantonio Napolitana s kraja 18. stoljeća, župna crkva sv. Stjepana u Luca Šipanskoj (foto: S. Grubišić) / Marcantonio Napolitano, monstrance, late 18th century, parish church of St Stephen in Luca Šipanska (photo: S. Grubišić)

6. Zlatarski žig Marcantonio Napolitana na rubu baze (foto: S. Grubišić) / Hallmark of Marcantonio Napolitano on the edge of the base (photo: S. Grubišić)

4. Gornji dio pokaznice Marcantonia Napolitana s kraja 18. stoljeća, župna crkva sv. Stjepana u Luci Šipanskoj (foto: S. Grubišić) / Upper part of Marcantonio Napolitano's monstrance, late 18th century, parish church of St Stephen in Luka Šipanska (photo: S. Grubišić)

5. Nodus pokaznice Marcantonia Napolitana s kraja 18. stoljeća, župna crkva sv. Stjepana u Luci Šipanskoj (foto: S. Grubišić) / *Nodus* of Marcantonio Napolitano's monstrance, late 18th century, parish church of St Stephen in Luka Šipanska (photo: S. Grubišić)

7. Filippo Cavaliera (?), Pokaznica, 1780. (Castelnuovo Monterotarto, crkva San Pietro e San Nicolo di Bari) (foto: G. Boraccesi) / Filippo Cavaliera (?), monstrance, 1780, Castelnuovo Monterotarto, Church of San Pietro e San Nicolo di Bari (photo: G. Boraccesi)

8. Pokaznica nepoznatog napuljskog zlatara, Lucera, Museo diocesano (foto: G. Boraccesi) / Unknown Neapolitan goldsmith, monstrance, Lucera, Museo diocesano (photo: G. Boraccesi)

– crkva San Francesco d'Assisi; Roseto Valforte – crkva San Nicola di Bari; zlatar BM, Mucera – crkva San Domenico, 1831.; P. Sisino, Lucera – crkva San Giacomo; zlatar LC, Roseto Valforte – crkva Santa Maria di Loreto, 1832.; Castelnuovo della Daunia – crkva S. Maddalena; zlatar PC, Biccari – crkva Santa Maria Assunta; Vincenzo Catello, Biccari – crkva Santa Maria Assunta (nekada u crkvi San Quirico)⁹ (sl. 7, 8). Najraskošnija pokaznica iz te skupine čuva se u crkvi San Bartolomeo in Galdo, a izrađena je u napuljskim radionicama između 1782.–1791.¹⁰ U Gravini čuva se druga kvalitetna pokaznica iz kraja 18. stoljeća.¹¹ Pokaznica nastala u zlatarskoj radionici Venanzia Cavalieria 1773. iz Museo Diocesano u Monopolu zapravo je pojednostavljeni šipanski primjer.¹² U Museo Diocesano grada San Severino čuva se kvalitetan primjer iz te skupine, nastao u napuljskim radionicama 19. stoljeća.¹³ Taj napuljski tip pokaznice nalazimo i u Pordenoneu u Museo Diocesano d'Arte Sacra.¹⁴ Zlatar N. Simone krajem 19. stoljeća za Bratovštinu od Santa Maria dei Raccomandati izradio je pokaznicu istog tipa, koja se sada čuva u riznici crkve San Sabino u Canosi.¹⁵

Pokaznica iz župne crkve sv. Stjepana na Šipanu likovno je najbliža pokaznici koja je pripisana Filippu Cavalieriu iz 1780. u Castelnuovo Monterotaro – crkva sv. Petra i sv. Nikole Barijskog. Marcantonio Napolitano raspolažao je vrlo sličnim likovnim predloškom mikroskulpture dvaju anđela koji pridržavaju plamteće srce. Radi se o sitnim odstupanjima. Tretman izradbe vitica vinove loze također potvrđuje vremensku blizinu i cijeli niz detalja. Pokaznica s otoka Šipana spada u rijetke atribuirane pokaznice napuljskog zlatarskog kruga, stoga će ta činjenica otvoriti cijeli niz novih atribucija kod talijanskih kolega povjesničara umjetnosti. Bez sumnje šipansku pokaznicu trebamo datirati u dva posljednja desetljeća 18. stoljeća, razdoblje intenzivnog gospodarskog prosperiteta otoka Šipana i razvoja trgovačkih veza Dubrovačke Republike i Napuljskog Kraljevstva. Taj tip importirane pokaznice, koliko je dosad poznato, nije imao utjecaja na domaću zlatarsku produkciju kasnog 18. i početka 19. stoljeća, za razliku od tipa pokaznice s mikroskulpturom anđela iz samostana Sigurate. Možda je razlogom bila i zahtjevnost kopiranja mikroskulpture dvaju anđela i složenog fitomorfog ukrasa na zračistu pokaznice.

BILJEŠKE

1 VINICIJE B. LUPIS, »O napuljskom zlatarstvu u Dubrovniku i okolicama«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 28 (2004.), Zagreb, 162–175 (autor je ispravio mišljenje Ive Lentića kako se radi o mletačkom utjecaju na dubrovačko zlatarstvo /vidi: IVO LENTIĆ, *Dubrovački zlatari 1600-1900.*, Zagreb, 1984., 30–31. tabla XV./).

2 Napuljski tip pokaznice s *puttom* uzdignutih ruku bio je omiljen kod dubrovačkih zlatara 18. st., Miha Gleđa i Pava Pecera, a Cvito Fisković prvi je uočio tu skupinu pokaznica, bez određivanja utjecaja (vidi: CVITO FISKOVIĆ, »Franjevačka crkva i samostan u Orebićima«, *Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470 – 1970*, Omiš, 1970., 108–111).

3 LJILJANA IVUŠIĆ, *Gold and Silver Work and Writing Utensils in the Rector's Palace*, Dubrovnik, 1993., 1–7.

4 ANGELO LIPINSKY, *Oreficeria e argenteria in Europa dal XVI al XIX secolo*, Novara, 1979., 66–67.

5 GIOVANNI BORACCESI, *Il Sole Eucaristico, Ostensori d'argento nella Diocesi di Lucera – Troia*, Foggia, 2004., 20–21.

6 B. MONTEVECCHI, S. VASCO ROCCA, *Suppellettili ecclesiastiche*, Firenze, 1988., 121–123.

7 MARIA SGARBOSSA–LUIGI GIOVANNINI, *Il Santo del giorno*, Milano, 1997., 493–494; RADOVAN IVANČEVIĆ i ANĐELKO BADURINA, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonologiju*, Zagreb, 1985., 542–543.

8 ELIO i CORRADO CATELLO, *I marchi dell'argenteria napoletana dal XV al XIX secolo*, Napulj, 1996., 96; FL. BIBBO, G. CIOFFARI, G. DOTOLI, V.A. MALCHIORE, L. MUNAFÒ, A. SAPONARA, *Gli argenti del tesoro di San Nicola*, Fasano di Puglia, 1986., 54–55.

9 GIOVANNI BORACCESI (bilj. 5), 1–64; ISTI: *Gli Argenti della Cattedrale e del Museo Diocesano di Lucera*, Foggia, 2003., 64–65.

10 GIOVANNI BORACCESI i MARIA PIA PETTINAU VESCINA, *Il Tesoro della Cattedrale di Volturara e della sua »Chiesa Badiale« di S. Bartolomeo in Galdo*, Volturara, 2002., 22.

11 GIOVANNI BORACCESI, *Gli Argenti del Museo Capitolare d'Arte Sacra di Gravina in Puglia*, Bari, 2003., 43–44.

12 GIOVANNI BORACCESI, *Ori e Argenti del Museo Diocesano di Monopoli*, Foggia, 2008., 40–41.

13 ROBERTO MATTEO PASQUANDREA, *Il Museo Diocesano di San Severo*, Foggia, 2009., 28–30.

14 PAOLO GOI, *Storia e Arte nel Pordenonese III, Museo Diocesano d'Arte Sacra L'Arredo*, Pordenone, 2006., 69.

15 GIOVANNI BORACCESI, »Il Tesoro di San Sabino in anteprima«, *Ricerche Storiche*, Canosa, 2006., 389–424.

Summary

Vinicije B. Lupis

On the Monstrance by the Neapolitan Goldsmith Marcantonio Napolitano on the Island of Šipan

The author discusses the silver monstrance from the parish church of St Stephen (Sv. Stjepan) in Luka Šipanska, a high-quality example of Neapolitan goldsmithery of the Baroque period. On the basis of the imprinted hallmark, the author attributes it to the Neapolitan goldsmith Marcantonio Napolitano, author of the bust of St Nicholas in Bari and silverware for the Cathedral of Acerenza. The proposed dating of the monstrance from Šipan into the last two decades of the 18th century is founded on the familiarity with the master's oeuvre and the artistic currents in Neapolitan goldsmithery. The monstrance belongs to the distinct subgroup of Neapolitan monstrances featuring a miniature sculpture of two swirling angels holding a burning heart. This type of monstrance was favoured in south Italy and was produced from mid-18th to late 19th century. The Šipan monstrance is especially valuable, since it belongs to a rare group of attributed monstrances; therefore the identification of its author enables the attribution of other south Italian monstrances, particularly in the Italian region of Apulia.